

PULSZKY FERENC
GYŰJTEMÉNYEI

Áé Ismertem m^űvészeti és régészeti becsét; meg akartam mutatni az angol
közönségnek, mert büszke voltam rá, s tudtam, hogy ez igen nevezetes helyet foglal el a
magángy^űtemények közt.¹

¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom II.(134)

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
I. Bevezető.....	4
II. Kutatások a témában.....	5
III. Pulszky Ferenc	7
1. Élete.....	7
2. Utazásai, művészeti ízlésének kialakulása.....	13
IV. Pulszky Ferenc műgyűjteményei és sorsuk	17
1. Fejérváry Gábor hatása, gyűjteménye	17
A. Egy híres tárgy a Fejérváry-gyűjteményből: a Fejérváry-Mayer kódex	22
2. Pulszky Ferenc beszerzései (vásárlások, ajándékok)	24
3. Az 1853-as londoni kiállítás	26
4. Az 1855-ös liverpooli eladás és kiállítás	27
5. Az 1868-as pesti kiállítás.....	28
6. A párizsi aukció	30
7. Összegzés	33
VI. Mellékletek.....	38
VII. Felhasznált szakirodalom.....	40

I. Bevezető

Dolgozatom témájául Pulszky Ferenc m gy j tem ny nek kialakulását és sorsát választottam. Pulszky Ferenc a XIX. század egyik meghatározó alakja volt, aki a kultúra, azon belül is a m t r gyak iránt való szeretetét többek között nagybátyjának, Fejérváry Gábornak és saját tud sszomj nak, intellektusának köszönhette.

Nagyon nehéz néhány szóban meghatározni azt, hogy ki is volt valójában, hiszen egy személyben volt az otthon  rt tevek nyked  politikus, m gy j t  és a magyar múzeumok kialakításában óriási szerepet vállaló személy. Politikai üldöztetése k zben is szakított időt arra, hogy múzeumokba, k pt rakba betérjen, megcsodálja gy j tem nyeiket. Ezek során tesz sort ismereteire és válik szakértővé.

A dolgozatban szó lesz a Fejérváry-gy j tem ny történetéről, annak fontosabb darabjairól, sorsáról. Ezt Pulszky Ferenc saját maga is gyarapította vásárlásokkal, amelyről a fennmaradt levelez sek r l, jegyz ek r l, naplókból értesülhetünk. Miután Pulszky megörökölte, többször is szervezett kiállításokat, hogy minél több ember láthassa a XIX. század szerint  talán legnagyobb mag ngy j tem ny t.

Nagy fordulópontot jelentett Pulszky számára az 1868-as párizsi árverés, hiszen ekkor a gy j tem ny t árverésre bocsátotta. Ezt az eseményt azonban számos kiállítás és el d s  l zte meg.  gy történhetett meg végül az, hogy a világ különböző országainak múzeumaiba vagy mag ngy j tem nyeibe kerültek a tárgyai.

Dolgozatom célja ennek az útnak a bemutatása.

II. Kutatások a témában

Pulszky Ferenc már a korában megbecsült múzeumi szakember és műgyűjtő volt. Lenyűgöző tudása és általában a művészettörténet terén szerzett szakértelmének köszönhetően sokszor hívták meg Rt Európa országaiba előadásokat tartani. Még életében rengeteg, a munkáját dicsőítő írás készült róla. Munkáját, tevékenységét már életében elismerték, írói munkásságának 50. évfordulójára egy gyönyörű kiviteli díszalbumot kapott a barátaitól.

Az életével foglalkozó művek közé sorolható az általa írt *Életem és korom* című életrajzi Áregény. Azonban ez sem fedti le egész életét, hiszen 1866-ig, Magyarországra való visszatéréig osztja meg olvasóival élményekben gazdag történetét. Ferenczy József 1886-ban és 1888-ban, majd Concha György 1903-ban és 1910-ben írta meg életét. Időskori utazásairól az *Uti-vázlatokból* tájékozódhatunk.

A vele legtöbbet foglalkozó kutató Szilágyi János György művészettörténész, aki eredményeiről több tanulmányt is megjelentetett, ezek közül a két az *Áismerem helyemet* című; a másik pedig *Pulszky Károly ifjúságának környezete, A Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény kialakulása és sorsa, A Pulszky-szalon*. Szilágyi mindkettőben részletes életrajzot közöl, és bár hasznos adatokat lehet találni az árverésre vagy a kiállításokra vonatkozóan, nem adja vissza teljes egészében azok körülményeit. Az 1990-es években több konferencia is megrendezésre került, amelyek a Pulszky családdal foglalkoztak. Erről két tanulmánykötet is megjelent: a *Pulszky Ferenc emlékére* és a *Pulszky Károly in memoriam*. Valamint nemrégiben jelent meg az *Antiquitatis Hungarica*, amely a Fejérváryi Pulszkyi gyűjteményről és a Liber Antiquitatis történetéről ad részletesebb információkat.

A kutatás további nehézségeit az okozza, hogy Pulszky műveiről nem készült még teljes bibliográfia. Ennek az az oka, hogy külföldi lapok levelezőjeként rengeteg német, olasz, angol és amerikai lapban publikált, amelyeket azonban még nem gyűjtöttek össze.

Ki szeretnék emelni kettő korabeli dokumentumot, amelyeket a dolgozat megírásakor használtam. 1846-ból *Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése*, amelyből a Fejérváry gyűjtemény darabjairól tudtam meg több információt. Illetve Pulszky gyűjteményeinek angol, francia és magyar nyelvű katalógusait, amelyek az árverések előtti állapotot rögzítették.

Ezekén kívül számos, XIX. századi folyóiratokban lévő cikket is hasznosítottam. Az ásatásokhoz az 1861-ben megjelent *Archeológiai Közleményekben* Kubínyi Ferenc *Magyarországban talált kő- és bronzkori régiségek*; a Fejérváry-gyűjteményről az 1914-es *Archeológiai Értesítőben* megjelent *A Fejérváry-gyűjtemény kő- és egyéb magyarországi tárgyai*; a Pulszkynál lévő tárgyak sorsáról pedig az 1913-ban megjelent *Archeológiai Értesítőben* lévő *Adatok a Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény sorsához* Hekler Antaltól jelentett nagy segítséget. Továbbá az 1868-as pesti kiállításról *A Hon. Politikai és közgazdasági napilapban* megjelent tudósítások adtak nagy segítséget. Ezeknek a tanulmányozására a ritkaságuk folytán az OSZK-ban került sor.

Pulszky halála után hagyatéka a Fejérpataky László által 1894-1919 között igazgatott Oszrágos Széchenyi Könyvtárba kerültek, amely akkor még a múzeumhoz tartozott.² Ennek köszönhetően híres személyiségekkel és családtagokkal folytatott levelezései, naplói, üzleti feljegyzései s rengeteg személyes irata is fennmaradt. Ezek közül az 1853-1856 között a Henszlmann Imrével folytatott levelezését tudtam hasznosítani, amely jól tükrözi, hogyan próbálta eladni Pulszky tárgyait, vagy éppen megvásárolni egy általa írt dolgot. Henszlmann Imre művészettörténész, egyetemi tanár Kassán született 1813-ban. Már fiatal korában megismerte Fejérváry-gyűjteményét, amelyből rengeteget tanulhatott, és amely elmozdította művészet iránti érdeklődését. Több műve is megjelent a művészettörténet témakörében.³

A dolgozat befejezése után is sok kérdés nyitva maradt, kutatásaimat remélhetőleg a későbbiekben még több levéltári kutatással ki tudom egészíteni.

² Aczél Eszter: Pulszky Ferenc hagyatéka (66-71)

³ <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00273/datum07564/cim207565.htm> (2012.11.17.)

III. Pulszky Ferenc

1. Élete

Pulszky Ferenc 1814. szeptember 17-én született Eperjesen középnemesi családban. Édesapja Pulszky Károly, édesanyja Fejérváry Apollónia, a híres archeológus, Fejérváry Gábor húga. Egyetlen testvére László, aki 1821-ben öngyilkosságot követett el. Szülővárosában kizárólag német nyelven beszéltek, de biztosították az ifjú Ferenc magyar nyelvvel való megismertetését is azáltal, hogy Miskolcra küldték egy évre.⁴

A szülők szigorúan nevelték, így előbb házi tanítójától, Langetől sajátíthatta el az ókori és újkori történelmet; a görög, latin és német irodalmat valamint a felvilágosodás eszmerendszerét. Ezt követően az eperjesi evangélikus kollégiumba került, ahol először tanulhatta magyar nyelven a bölcsészeti tárgyakat. Itt legkedvesebb tanára Greguss Mihály volt. Már ekkor, gimnáziumi éve alatt elkezdte olvasni az Allgemeine Zeitungot, amelyben később több publikációja is megjelent. Tanulmányait végül a Pesti Egyetem jogi karán fejezte be.⁵

1829-ben nagybátyja, Fejérváry Gábor **(1. kép)** Eperjesre költözött, aki már ekkor jelentős könyvtárral, valamint kisebb gyűjteménnyel rendelkezett. Azzal a szándékkal érkezett, hogy anyagi és szellemi örökösevé teszi unokaöccsét, így neveltetését is átvette.⁶ *„Nagybátyám nézetei eltértek azoktól, melyekkel eddig találkoztam, és más körökben élt mindig, mint a sárosi táblabírák és felföldi mágnessok.”*⁷ Emlékezett vissza Pulszky. De nem csak a művészet iránti érdeklődést köszönhette neki, hanem az új nézetek ismeretét is. *„Fejérváry egészen az újkor embere volt, ismerte a közgazdasági tanokat, de Smith Ádámnál még nagyobbra becsülte Benthamot, kinek híres utilitárius rendszere ez időben nálunk is elkezdett terjedni.”*⁸ Mind Adam Smith, mind Jeremy Bentham koruknak nagy közgazdászai és filozófusai voltak, akiknek gondolatait Fejérváry igen nagyra tartotta.

Mivel nagybátyja látta, hogy egyre nagyobb érdeklődést mutat a gyűjteményei iránt, felajánlotta neki, hogy következő külföldi útjára magával viszi azzal a feltétellel, ha megtanul görögül. Ezt egy év alatt teljesítette is, így 1833-ban elkísérhette és

⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (43-68)

⁵ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (11)

⁶ Csorba László: Pulszky ferenc életútja (11)

⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (61)

⁸ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (62)

olaszországi útjára. Az út során gyönyörű tájakat láthatott, megtekinthetett világhíres épületeket, valamint nagynevű tudósokkal és művészekkel találkozhatott. Először Pesten meglátogatták Henszlmann Imrét, aki a Nemzeti Múzeumban megmutatta nekik a római gyűjteményt. Ezután Pozsonyot érintve Bécs következett, ahol Antal Steinbüchel éremgyűjtővel, a Belvedere Palota régiség gyűjteményének igazgatójával ismerkedhetett meg. Tőle rengeteg értékes információt tudhatott meg, amelyről Pulszky így írt: *Áé a régiek tanulmányozása azon kulcs, mely a jelenkor titkait megnyitja, s hogy a régi emlékek olyak, mint a koros, kitűnő emberek, kiktől az ifjabbak sokat tanulhatnak, ha beszédmódjukat megszokják.*⁹ Júliusban Münchenbe értek, ahol további gyűjteményeket tanulmányozott, a Glyptothékában szobrokat néztek meg. Az itáliai félszigetet végigutazva Comóban, Milánóban, Bresciában és Veronában templomokat, középületeket és községi templomokat látogattak meg. A trecento kor műremekeiben gazdag Páduát viszont kihagyták, ugyanis Fejérváry nem szerette azt a kort. Ez hatott Pulszkyra is: *ÁÉn is sokkal később tanultam megbecsülni s csodálni Giottót s iskoláját, sőt hozzászoktatva az óvilág plasztikájához, nem fogtam fel a keresztény szobrászat szellemét, é tökéletes pogány voltam, nem keresztény.*¹⁰ Velencében régi képeket tekintettek meg a Manfrin és Barbarigo képcsarnokban és a Pisani palotában. Itt kezdte megérteni és megkedvelni a keresztény festészetet Böhm Dániel és Antal Steinbüchel hatására. Majd Bologna, Firenze, Róma, Nápoly következett, végezetül pedig Livornoba is elmentek.¹¹

Hazatérte után Pulszky Ferenc 1834-1835 között jurátusként tevékenykedett Pozsonyban. Ebben az évben választotta a római archeológiai intézet levelező tagjává. Tanoncévei végeztével Sáros vármegye aljegyzője lett. Ebben az időben vitatták a szólásszabadság sérelmét.¹²

Ám nem érezte magát jól szülőmegyében, így örömmel vette nagybátyja felkérését, hogy vegyen részt vele egy újabb utazáson. 1835 áprilisában el is indultak az egész Európát átszelő kirándulásnak. Prágában, Drezdában és Berlinben képtárakat és emlékeket szemléltek meg, továbbá barátságot kötött Gerharddal és Panofkával a két híres archeológussal. Londonban a British Museum múzeuma készített feljegyzést, Hollandiában a protestáns művészet nagyjainak képeit tekintették meg. Majd

⁹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (77)

¹⁰ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (83)

¹¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (69-94)

¹² Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (12)

végigbarangolták egész Németországot ahol a német művészet remekműveit csodálhatta meg. Párizsban pedig archeológusok és műgyűjtők osztották meg tapasztalataikat és nézeteiket a művészet iránt egyre fogékonyabb Pulszkyval. Hazafelé Münchenben és Bécsben felkeresték Tiersch Fridriket, Antal Steinbüchelt és Böhm Dánielt, akiktől mindig új dolgokat tanulhatott meg: *„Mind a három ismerte a nagy mesterséget: eszméket ébreszteni tanítványaikban, s villanyos szikrával új világot vetni a mindennapos tárgyra.”*^{13 14}

Ez az utazás több szempontból is fontos állomása volt életének, hiszen ekkor vált igazi íróvá. Az Augsburger Allgemeine Zeitung levelező tagjává hívta őt meg, valamint Heckenast Gusztáv kiadta útinaplójának szerkesztett változatát.¹⁵

1838 szeptemberében újabb megtiszteltetés érte, a Tudós Társaság levelező tagjává választották. *„Éreztem, jó reménység fejében választattam meg, s fogadást tettem magamban, hogy barátaim nem fognak szégyent vallani ajánlatukkal.”*¹⁶

Az 1839-1840. évi országgyűlés sárosi követének választották, ahol politikai tevékenysége több területre is kiterjedt. Részt vett a büntető törvénykönyv kidolgozásában, jegyzője lett az anyagi részszerkesztő albizottságának, továbbá 1842-ben elvállalta az ellenzék megvédését Széchenyi István ellenében. Ekkor kezdhette meg működését a Pesti Hírlap, amely a reformellenzék fő megnyilvánulási helyévé vált, továbbá Pulszky több publikációja is megjelenésre került benne.¹⁷

1843-1844-es diétában azonban már csak korlátozottan érvényesülhetett. Ugyanezen években Fejérváry újra elvitte magával Itáliába, ahová Böhm is elkísérte őt, hogy szakértelmével járuljon hozzá az utazáshoz.¹⁸ Így Pulszky egy műterem irányításával sajátíthatta el a műkincsek tanulmányozásának szempontjait. *„Mert minden képen megvan a természet utánzása, de megvan azon kor szelleme is, melyben keletkezett.”*¹⁹ (2. kép)

Az évszázad közepén folyamatosan küldte politikai helyzetéről való beszámolóit az Allgemeine Zeitung számára, bekapcsolódott az ellenzéki mozgalmak munkájába. De hamar álele lett a megyei életből, így ideje nagy részét Bécsben töltötte. Itt

¹³ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (130)

¹⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (120-130)

¹⁵ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (12)

¹⁶ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (147)

¹⁷ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (13)

¹⁸ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (13)

¹⁹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (217)

ismerkedett meg Walter Terézzel, akivel 1845 augusztusában házasságot is kötött és hét gyermekük született. Azonban írói pályafutását ezen időkben sem hagyta fel. Büszkeséggel töltötte el, hogy R méltatta elRször PetRfi Sándor mŰveit.²⁰

Azonban a békés mindennapoknak hamar vége szakadt akkor, amikor 1848 márciusában kitört a bécsi, majd a magyar forradalom, amelyben Pulszky központi szerepeket vállalt. A magyar külügyminisztérium államtitkára lett, így mindenapjait Bécsben kellett töltötte, hogy megfelelő információkat szerezhessen a magyarok számára. Az október 6-i bécsi forradalom után felutazik Pestre, ahonnan rövid időn belül visszaküldik Bécsbe. Ezután az események felgyorsultak, Pulszky pedig a következő hírt kapta: *„Az udvarnál fel vannak bRszülve ellenem, s arról szólnak, jó volna, ha a lojális penzingi nép, mely az udvartól él, Latour halála megtorlásául engem akasztana fel.”*²¹ A család így visszamenekül Pestre, azonban itt sem érezhették magukat biztonságban, a bécsi forradalom kirobbanásának fR okozójaként vérdíjat tŰztek ki fejére. A helyzetet tovább nehezítette, hogy Windischgrätz bevonult Pestre, a kormány pedig Debrecenbe menekült.²²

1849-ben Londonba küldték, hogy szerezzen támogatókat a magyar ügy mellé, ez azonban sikertelen volt. A Magyarországon lévő helyzetek miatt nem térhetett haza, így emigrálni kényszerült az angol szigetországba. Itt azonban már mŰvészet iránti imádatának is tudott időt szentelni. Idővel családja is utána tudott jönni. Az itt eltöltött évek alatt jó kapcsolatot sikerült kialakítania a tudományos és mŰvészi világgal, egyre inkább elismerték mŰvészeti szakértelmét, többször kikérték véleményét. Egyik ilyen eset volt az, amikor a British Museum kérte javaslatát vésett drágakövek megvételénél, továbbá felolvasást is tartott a múzeum elrendezésének és igazgatásának fogatkozásáról.²³ Az írói tevékenységet is tovább folytatta feleségével közösen. Több könyvet jelentettek meg az ott töltött idő alatt: *Magyarország történelme, Tales and traditions of Hungary, A jakobinusok Magyarországon*.²⁴ 1851-ben hírt kapott szeretett nagybátyja haláláról, kinek gyŰjteménye pár évvel késRbb Londonba került. Ebből Pulszky Ferenc kiállítást is szervezett az angol közönségnek.²⁵

²⁰ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (14)

²¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (428)

²² Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (14-15)

²³ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (31)

²⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (56-57)

²⁵ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (28), Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (134)

1851 végén jó barátjával, Kossuth Lajossal amerikai útra indultak, ahol tudós körökben is sikerült megfordulnia. Többek között Bostonban William Prescott geológussal, a költő Ralf Waldo Emersonnal és J. Sparks történétíróval sikerült megismerkednie. Megbecsültségét jelezte, hogy a cambridge-i egyetemre professzornak is meghívták, ezt azonban visszautasította és 1852-ben visszatért Angliába. Élményeit a feleségével közösen írt *Red, white, black* című könyvében osztotta meg. Még ugyanebben az évben a Newyork Tribune európai levelezője lett. Közben rendszeresen dolgozott a British Museumban, valamint tudósokkal, írókkal, politikusokkal és műgyűjtőkkel tartotta az állandó kapcsolatot, bővítette gyűjteményét.²⁶

Az angol szigetországban eltöltött évek után 1859-ben a család Torinóba, egy olaszországi kis városba költözött. Kossuth tanácsadójaként azon tevékenykedett, hogy az olasz egyesítést kössék össze Magyarország osztrák uralom alól való felszabadításával. Viszont ezen elképzelés egyre kilátástalanabbá vált, így Firenzében folytatta életét feleségével és gyerekeivel visszavonultan a politikai élettől. Az itt töltött évek alatt Ádeje jelentős részét a múzeumokban, templomokban és magángyűjteményekben került műkincsek, elsősorban már korábban támadt érdeklődését felújítva az olasz reneszánsz művészet rendszeres, elmélyült tanulmányozására fordította.²⁷ *Amint hogy gyermekségem óta művészettel és műtörténelemmel foglalkoztam, itt éreztem magamat leginkább elemembené mindig más műemlékeket fedeztem fel, melyeket előbb nem láttam; a műértők Flórenc csakugyan kimeríthetetlen egy kincsesbánya.*²⁸

Végül 1866-ban amnesztiát kapott, így visszatérhetett szülőhazájába. **(3. kép)** Azonban újabb szerencsétlenség érte, felesége, Harriet lánya és Gábor fia tífuszban meghalt.²⁹ A felfoghatatlannak tűnő tragédiát munkával próbálta elfelejteni. Aktív tagja lett a Deák-pártnak, 1869. április 1-től a Nemzeti Múzeum Igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémián osztályelnök majd másodelnök, 1870-től a magyarországi múzeumok és képtárak országos főfelügyelője, emellett a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Történelmi Társulat, a Régészeti Társaság, a Képzőművészeti Társulat és még tucatnyi egyéb hasonló intézmény munkás résztvevője.³⁰

²⁶ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemet* (28)

²⁷ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemet* (29)

²⁸ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (404)

²⁹ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (442-448)

³⁰ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (17)

1874-ben Romániába és Törökországba utazott, de egyik ország művészete sem nyűgözte őt le. Az elhanyagolt épületek és az ízléstelen restaurálás szomorúsággal töltötte el. Athénba is eljutott, ahol lenyűgözte őt az ott lévő gazdag ókori leletanyag.³¹ Húsz évvel felesége halála után a már hetvenkét éves Pulszky házasságot köt a nála jóval fiatalabb Geszner Rózával. 1884-ben írói munkásságának félévszázados jubileuma alkalmából országos ünneplésben részesült, 1894-ben pedig megkapta a Bródi-díjat.³² Még ugyanezen évben ismét felkereste Olaszországot, ahol fáradhatatlanul járta a templomokat és műemlékeket.³³ Végül 1897. szeptember 9-én, nyolcvanhárom éves korában halt meg Budapesten.³⁴ **(4. kép)**

³¹ Dr. Ferenczy József: Pulszky Ferenc életrajza (91)

³² Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (17)

³³ Dr. Ferenczy József: Pulszky Ferenc életrajza (98)

³⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (496)

2. Utazásai, művészeti ízlésének kialakulása

Pulszky Ferenc mindazon ismereteket, amelyet a műgyűjtésről és a tárgyak elemzéséről tudott, az utazások során sajátította el a kor legnevesebb tudósaitól. Ezen kirándulásokat nagybátyjának, Fejérváry Gábornak köszönhetette, aki már korán felfigyelt a fiatal Pulszky képzőművészet iránti érdeklődésére.

Az első külföldi élménye az 1833-as olaszországi körút volt, ahová Hollender Leó a híres éremgyűjtő is elkísérte őket. Az első állomás Bécs volt, ahol ő nem lévén elég tudása hozzá ő még nem tudta értelmezni a képeket: *„A régi német iskola szögletessége, Rubens izmos, testes alakjai, a hollandi képek mindennapias, néha aljas tárgyai visszatetszettek; föl nem ismertem az elsőben a kifejezés bensőségét, az utóbbiakban az élénk felfogást, a színezés bája nem hatott rám, nem tudtam megérteni a koloristákat.”*³⁵ Ennek betudható az is, hogy eddig csak a plasztikai szépségre irányultak tanulmányai, így főként régiségtárakat látogatott meg az osztrák városban. Itt ismerkedett meg Steinbüchel Antallal, a régiségtár igazgatójával, akitől a kultúrtörténetről tanult meg sok mindent.

A következő állomás München volt, ahol a gyűjtemények megtekintése volt fő feladata. Viszont már elkezdett érdeklődni az akkori kor élete iránt, így megvásárolta Thiersch Fridrik könyvét felső-olasz útiról. Még ugyanitt személyesen is hallgathatta őt estein. *„Fölkerestük a Fraunhofer-féle optikai intézetet is ; máskor láttuk, miként festi Schnorr Gyula, a híres német képíró, az új királyi palota Nibelungen-termét, szóval reggeltől estig el voltunk foglalva, alig győztem a váltakozó benyomásokat naplómba följegyezni.”*³⁶

Ezután Innsbruck következett, ahol Miksa császár és Ferdinánd főherceg gazdag gyűjteményének tanulmányozása volt a fő feladata. De az ismeretei bővítésén kívül az olasz területeken a pihenésre, kirándulásokra is volt idejük a Como-tó környékén: *„Azt hittem, tündérorságban vagyok , nincs vidék, mely így mosolyogna, mint e zug!”*³⁷ Itt derült ki mekkora hatással is van rá nagybátyja, hiszen a trecento és a kereszténység művészetét ő is ugyanúgy elutasította. Úgy tartotta, hogy ez az a kor, amely elpusztította az Átkor remekeit. Csak jóval később, Steinbüchel Antal és Böhm Dániel hatására kezdte értékelni: *„Tanítottak arra, hogy méltányoljam egyrészt a művészet*

³⁵ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (76)

³⁶ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (81)

³⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (82)

bimbóját a trecentistáknál, nemcsak kifejtett virágát, s megértsem a régi keresztény művészet bensőségét, másrészt fölismerjem az újkor világnézetének, a protestantizmusnak hatását a XVI-ik század naturalizmusábané ö.³⁸

Velencében újra a régi képeket tekintette meg a Pisani palotában és a Barbarigo képcsarnokban. Ezen városban tette megállapítását, miszerint a műemlékek, paloták, régi templomok nincsenek összhangban az ott élők osztrákok tisztviselőivel. Ennek ellenére órákon keresztül ábolyongott a szűk utcákon.³⁹ Ekkor történt meg a kereszténységgel szembeni nézőpontváltása, ugyanis lehetősége volt Tiziano és Bellini festményeit megtekinteni, amelyek mély benyomást keltettek benne.

Firenzében Michelangelo és Raffaello művei előtt tisztelgett, amelyek hatására új gondolatok és ideák fogalmazódtak meg benne: *Ás néha nem tudtam mindezt magamba zárni, s ismeretleneknek is, kikben műterzelmet gyanítottam, ciceroneként magyaráztam meg a művészet emlékeit*.⁴⁰

A Rómában eltöltött napok alatt sok időt szenteltek a nagy ókori alkotásoknak. Nem hagyták ki a Cloaca Maximát, a keresztény katakombákat, a Pantheont, a császári palotaromokat. Ezen kívül még meglátogatták a műkincsekkel rakott vatikáni múzeumokat. Nápolyban templomokat, múzeumokat kerestek fel, valamint a környéket járták be. Megismerkedett Jorio kanonokkal is, aki elkísérte őt a kiállításokra, így nagyon sok mindent tanulhatott meg tőle a kompozíciók értelmezéséről.⁴¹

Két évvel később, 1835-ben egy újabb állomás következett el az életében, amikor Fejérváry Gábor meghívta őt, hogy kísérje el északi körútjára. Prágában, Drezdában és Berlinben képtárakat és műemlékeket néztek meg. Angliában városokat tekintett meg: *Áa szép vidék, a parkok érdekeltek leginkább, s az arisztokrácia azon kastélyai, melyekben annyi műkincs rejtetik, ezeket kerestük fel kiválóan, itt jöttem azon meggyőződésre, hogy az élet művészetét senki sem gyakorolja nagyobb mesterséggel, mint az angol nagybirtokos*.⁴²

A holland nagyvárosok is Amszterdam, Leyden, Hága is protestáns művészete lenyűgözte. *ÁHals, Van der Helst, Mireveldt mesterműveit s Rembrandtot, ki a nagyok közt is legnagyobb*.⁴³

³⁸ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (83)

³⁹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (84)

⁴⁰ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (85)

⁴¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (86-90)

⁴² Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (124)

⁴³ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (125)

Kölnben a dómot tekintették meg, valamint kirándulást tettek Xantenbe, ahol gót templomokat és római emlékeket vettek szemügyre. Itt felolvasta Steinbüchelnek a British Museum kincseiről szóló naplóbejegyzését, melyben kifejtette, hogy ez a múzeum áll a legközelebb ahhoz, hogy *„Az összes emberiség művészetéről s minden egyes nemzet kifejléséről tanúskodjék.* Pulszky erről így emlékezett meg önéletrajzában: *„É de figyelmeztetett azon különös áramlatokra is, melyek ugyanazon időben minden civilizált nemzetnél a művészet virágzását vagy hanyatlását idézték elő. Az ily észrevételek szélesbítették látókörömet, és hozzászoktattak az eseményeket nem elszigetelten, de összefüggésben a világtörténelemmel tanulmányozni.”*⁴⁴

Antwerpenben Rubens művészetét vizsgálta, valamint felfedezte, hogy az ellenreformáció kora is tud olyan nagy művészeket *„kitermelni”,* mint Rubens vagy Van Dyck. Párizsban nemcsak a nagyszerű múzeumokat látogatták meg, hanem francia archeológusok és *„gyűjtők”* tapasztalatait és nézeteit is megismerhették.⁴⁵

A harmadik tanulmányútra 1843 és 1844 fordulóján került sor Olaszországban, ahová Böhm Dániel is elkísérte őket. Az útvonal megegyezett az első utazásával, ugyanakkor Pulszky egy *„művész”* szemével vizsgálhatta a tárgyakat.⁴⁶

Összességében megállapítható, hogy ezt a három külföldi utat a tanulásnak szentelte, hiszen itt tanulta meg a képzőművészet alapjait, lehetősége volt a kor híres tudósainak nézeteivel megismerkedni, valamint személyesen is megtapasztalhatta azt, amit sokan mások csak könyvekből olvashattak.

Később, 1875-ban, a már hatalmas élettapasztalattal és tudással rendelkező Pulszky Ferenc keletre utazott. Romániában nem látott figyelemre méltó nagy *„gyűjteményeket és képtárakat, a régi épületeket elhanyagolt, rossz állapotban találta, valamint a restaurálást is ízléstelennek tartotta. Törökország sem nyűgözte le. Úgy tapasztalta, hogy csak a jelenben élnek, nem törődnek műemlékeikkel, amelyek közül a legtöbb már pusztulófélben van. „Romokat látunk mindenütt”*⁴⁷ írja Pulszky az utazásról készült vázlatában. Ellenben Athénben csodára járt az ott lévő gazdag ókori *„anyagoknak.”*⁴⁸ *„Nincs városos e világon, hol annyi nevezetes műemlék állana oly közel egymáshoz, mint Athénben.”*⁴⁹

⁴⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (126)

⁴⁵ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (127)

⁴⁶ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (217)

⁴⁷ Pulszky Ferenc: Uti-vázlatok (21)

⁴⁸ Dr. Ferenczy József: Pulszky Ferenc életrajza (91)

⁴⁹ Pulszky Ferenc: Uti-vázlatok (56)

Utolsó hosszabb útja ismét Olaszországba vezetett 1894-ben. A feljegyzések szerint fiatalkori lelkesedéssel járta végig újra azon épületeket és múzeumokat, amelyeket már korábban is. Fáradhatatlanul járt és beszélt a látottakról az Őt körülvevő és kísérő társainak.⁵⁰

⁵⁰ Dr. Ferenczy József: Pulszky Ferenc életrajza (98)

IV. Pulszky Ferenc műgyűjteményei és sorsuk

1. Fejérváry Gábor hatása, gyűjteménye

Fejérváry Gábor 1780-ban született Pesten. Édesapja Fejérváry Károly, a középkori oklevelek és iratok gyűjtője, antikvárius volt. A jogi egyetemen szerzett ügyvédi diplomát.⁵¹ Tanulmányi éveit követően Brudern József grófnál kezdett dolgozni, majd miután 1829-ben megromlott a kapcsolatuk, Németországba, Franciaországba és Olaszországba utazik, hogy az ottani képzőművészetet tanulmányozza.

Még ugyanebben az évben Eperjesre, hűgának, Fejérváry Apollónia és családjának házába költözött. Ennek elsődleges oka, hogy az ásatások végett kibérelt vörösvágási opálbányákban ellenőrizze az ott folyó munkálatokat.⁵² Hatalmas gyűjteményét már ekkor magával vitte, és a ház felső emeletén rendezte be Ármúzeumát. Ekkor már birtokában voltak olyan híres tárgyak, mint egy márvány Vénusz-szobor, több bronz szobor illetve a középkorból származó vésett kövek.⁵³ Az eperjesi gyűjteményt a kiváló tudós művészettörténész Henszlmann Imre ismertette először 1846-ban a Magyarföld és népeiben.⁵⁴

Ezen gyűjtemény az utazások során folyamatosan gyarapodott. Így sikerült hozzájutnia az 1833-as olasz út során talán legértékesebb darabjához, amelyet unokaöccse, Pulszky Ferenc élete végéig magánál tartott. *Itt már első látogatásunknál láttam San Quirico városánál egy görög díszedényt bronzból, melyet Grimani tengernagy hozott Athénból a XVI. században, ez engem annyira megbájt, hogy mindjárt megkértem nagybátyámat, vegye meg.*⁵⁵ (5. kép) 1836-ban Párizsban egy üres Herakles-szoborra⁵⁶, az 1844-es út során jó pár bronztárgyra, vázára, diptychonra, arany ékszerre, és edényre tett szert.⁵⁷ Már ezekből a vásárlásokból is látszik, mennyire sokoldalú volt a gyűjtési köre, válogatás nélkül vásárolt a legkülönbözőbb stílusokból.

Így például Egyiptomból a legkülönbözőbb korokból származó papirusztekercseket, sírköveket, műtárgyakat, zománc- és faműveket, érc alakokat

⁵¹ <http://krono.inaplo.hu/index.php/inter/weblibrary/338-a-fejervary-mayer-kodex-utja> (2012.11.17.)

⁵² Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (60)

⁵³ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (71)

⁵⁴ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése, 1846

⁵⁵ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (93)

⁵⁶ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (128)

⁵⁷ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (31)

szerzett be, ezek közül a legjelentősebb az Imhotepet ábrázoló bronz szobor volt.⁵⁸ (6. kép)

Görögországból nagyrészt érc- és bronz plasztikákat vitt magával haza, amelyek közül több is kiemelkedik. Mint például az az antik érc csoportozat, amely Castort és Ielairat ábrázolja lovon hat oroszlánál körülvéve; egy bronz Bacchus-szobor; Nagy Sándort ábrázoló bronz szobor. Ezen kívül onyxokat és kancsókat is gyűjtött ezen területéről.⁵⁹ Az etruszk és római művészet alkotásai közül legfőképp bronz tárgyakról maradtak feljegyzések, így gyertyatartók, lámpatartók, márvány mellszobrok; metszett vagy vésett kövek százai, agyag edények, csont- és elefántcsont művek, diptychonok, rézmetszetek, kőedények és több üvegfestmény is megvásárlására is sor került.⁶⁰

Indiából isteneket is legfőképp Buddhát is ábrázoló plasztikák, festmények. Kína és Japán művészetéből a bronz, kristály, elefántcsont, fa- és malachit szobrok azok, amelyek a gyűjteményének darabjai lettek. Az azték-mexikói kultúrából kódexet és több szobrot szerzett be.⁶¹

Am magyar barátaitól és gyűjtőitársaitól is szert tett több jelentősebb darabra. Viczaytól elefántcsont relief és a már említett bronz Hercules szobor, Jankovich Miklóstól pedig vésett kövek sorozata származik. Az utolsó műtárgyat nem sokkal halála előtt, 1850 augusztusában vásárolta.⁶² Fejérváry Gábor az 1840-es évekre hatalmas gyűjteményre tett szert, amely is mint azt láthatjuk -, igen sokrétű volt. A legkülönbözőbb korokból és országokból, embercsoportoktól származó tárgyainak száma elérte az ezer darabot.

1842-ben jutott arra az elhatározásra, hogy a gyűjtemény válogatott tárgyainak metszetekkel illusztrált, nyomtatott katalógusát kiadja.⁶³ Erre a munkára két fiatal bécsi festő, Wolfgang Böhmöt és Josef Buchert kérte fel, akik Eperjesen meg is kezdték a munkát. A lapok vegyes technikával készültek, a vízfestéken kívül arany, ezüst, sárga és fehér fedőfestéket is alkalmaztak, amelyek a fémtárgyak csillogásához hasonló hatást keltenek. A festés éveken át zajlott, amelyre a lapokon található évszámok utalnak, van olyan, amelyet 1846-ban készítettek el. Az oldalakon a tárgyak kisebb-nagyobb

⁵⁸ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismeretése, 1846 (7)

⁵⁹ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése, 1846 (7-8)

⁶⁰ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése, 1846 (8-12)

⁶¹ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése, 1846 (12)

⁶² Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (35)

⁶³ <http://www.mult->

[kor.hu/20100914_a_fejervarypulszky_gyujtemenybol_ad_izelito_a_szepmuveszeti_muzeum](http://www.mult-kor.hu/20100914_a_fejervarypulszky_gyujtemenybol_ad_izelito_a_szepmuveszeti_muzeum) (2012.11.17.)

csoportokban helyezkednek el, de található olyan is, amelyik önmagában. Egy címlapnak szánt akvarellt is készítettek, amelyen a *Liber Antiquitatis* megnevezésen kívül huszonhat tárgyábrázolás látható. (7. kép)

1842-ben a festés megkezdésekor próbanyomatok is készültek Bécsben. Pulszky Ferenc, azonban nem készítette el a tervezett mű szövegét, így a kiadása meghiúsult. Nem sokkal Fejérváry halála előtt az akvarellek Pulszkyhoz kerültek, aki ezeknek egy részét az 1853-ban rendezett londoni kiállításon be is mutatta. Másik részét pedig Általános tárgyakra vonatkozó információkkal együtt Rómába küldte, ahol megjelentették. A nála lévőket 1866-ban, hazatérése után a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, könyvgyűjteményével együtt.

Az elkészült lapok közül mára sajnos csak százhat darab maradt meg, nagyon sok elpusztult a történelem viszontagságos évei alatt. Szerencsére ezekről is tudunk, mert a II. világháború alatt fényképeket készítettek róluk. A megmenekült egy nagyméretű, aranyozott díszítésű, bőrkötésű albumot töltenek meg, amit ma a Szépművészeti Múzeum őriz.⁶⁴

Fejérváry érdeklődésének sokoldalúságára utal, hogy a tárgyak szeretetén kívül a könyvekhez is ragaszkodott. Már amikor 1829-ben a Pulszky családhoz költözött, akkor jelentős könyvállománya volt, egyedülállónak értékelhető művészeti szakirodalma (pl. Visconti, Winckelmann, Zoega, Agincourt, Cicognara műveiből). Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy Általános olvasottsága a kor tudományosságának és irodalmi ízlésének legmagasabb szintjén állt.⁶⁵ Ez az állomány is szintúgy, mint tárgyainak száma is az évek során folyamatosan gyarapodott, vált egyre gazdagabbá. 1833-ban történt egy nagyobb vásárlás szépirodalmi regényekből és verseskötetektől: Goethe, Schiller, Dante, Petrarca, Molière, Racine, Voltaire, Balzac, Victor Hugo, Milton, Byron, Walter Scott legjelentősebb művei, valamint görög és római klasszikusok kerültek ekkor a könyvtárba. Nagyobb tételben vásárolt még régészeti szakfolyóiratokat, köztük az *Archeologie Zeitung*ot és a *Revue archeologique*-t.⁶⁶

Még ugyanebben az évben beszerezett több szakkönyvet is: Herculaneum, Antiquarischer Atlas, Winckelmann's Geschichte der Kunst des Altertums, Millingen és Coghil művei. Ezen típusú szakmai műveket **Általános rendszeres vásárlásokkal igyekezett visszamenőleg is teljessé tenni. Ha az akkor megjelent szakkönyvek számát a maiakhoz**

⁶⁴ http://www2.szepmuveszeti.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya/evszak.php?id=703 (2012.11.17.)

⁶⁵ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (32)

⁶⁶ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (32)

viszonyítva nézzük, Fejérváry gyűjteménye teljességben messze maga mögött hagyja legjobb mai tudományos szakkönyvtárunkat.⁶⁷

A már idős Fejérváry 1849-ben a teljes könyvgyűjteményét átszállíttatta Szécsénybe, Pulszky Ferenc birtokára.⁶⁸ Továbbra is műtárgyakat vásárolt és elřfizetett a régészeti folyóiratokra, valószínűleg Pulszky számára.⁶⁹ Habár távol éltek egymástól, sosem tudta elfeledni szeretett unokaöccsét, és 1851-ben a halála elřtti napon is csak rá tudott gondolni. *„Mint Henszlmann, végső perceinek szemtanúja feljegyezte” utolsó kiejtett szava Pulszky Ferenc neve volt.*⁷⁰

Teljes gyűjteményét is tévesen is úgy hiszik, hogy unokaöccsére, Pulszky Ferencre hagyta. Azonban végrendeletéből kiderül, hogy ez egyáltalán nem így történt. Teljes vagyonát annak feleségére, Walter Terézre ruházta át: *„A hazámban történt politikai események miatt, s figyelembe véve azt a szerencsétlenségemet, amely a legközelebbi rokonomat érte, a következő végrendeletet teszem. É Mivel az én boldogtalan unokaöcsém, Pulszky Ferenc elvesztette hazáját, de nagyon nagy tehetséggel van megáldva, köszönhetően a nevelésének és szorgalmának, akkora tudással van felvértezve, hogy biztos vagyok benn, hogy a megélhetését a távolban is és a száműzésben is megteremti magának. Csakis előtem ismert okok miatt az unokaöcsém feleségét, Therese Waltert, aki az unokaöcsém boldogtalan sorsát osztja, egyetemes örökösömmé teszem. A korábban írt végrendeleteimet semmisnek nyilvánítom.*⁷¹ Ennek az volt az oka, hogy Pulszky Ferencet vagyonelkobzásra és halálra ítélték a forradalomban való részvétel miatt, feleségét viszont nem. Így nem sokkal Fejérváry halála után Pulszkyékhoz került a teljes gyűjtemény, amelyet 1853-ban a Londonban lévő Society of Antiquaries termében állított ki és tette nyitottá az angol közönség számára.⁷²

Fejérváry gyűjteményének szembevetés vonása, hogy egy határozott, autonóm ízlés tanúja, távol az akkor még többségében lévő kincs- vagy furcsasággyűjtő esztétikai közömbösségétől. Ez az ízlés elsősorban a görög és római művészetre orientált volt⁷³, több mint kétezer ilyen jellegű tárgyra tett szert élete során.⁷⁴ Pulszky

⁶⁷ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (32-33)

⁶⁸ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (32)

⁶⁹ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (35)

⁷⁰ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (36)

⁷¹ Fejérváry Gábor végrendeletének másolata 1851. nov. 3. (OSZK Kézirattár 1554) A végrendelet német nyelvű, a fordításban nyújtott segítséget ezúton szeretném megköszönni Viskolcz Noéminek.

⁷² Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (134-135)

⁷³ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (31)

Ferenc így jellemezte a gyűjteményt: *„Fejérváry úr 30 éven keresztül mindent felvásárolt, ami az osztrák Monarchiában antikvitásból rendelkezésre állt. Ő válogathatott elször Lamberg gróf, Collatto, B. Stürmer gyűjteményeiből Bécsben, Wiczay gróf hédervári és Brudern báró pesti gyűjteményeiből, Rollin Párizsban, Migliarini és Rusca Firenzében, Capranesi Rómában, és a kifinomult műismerő Böhm Bécsben, mind eladtak neki bronzokat és gemmákat, amiket méltónak találtak, hogy ebbe a kiválasztott gyűjteménybe kerüljenek.”*⁷⁵

⁷⁴ Szentesi Edit: Egy másik gyűjtemény (32-44)

⁷⁵ Archeologische Zeitung 1854: Franz von Pulszky: Ueber die Fejervarysche Sammlung (431)

A. Egy híres tárgy a Fejérváry-gyűjteményből: a Fejérváry-Mayer kódex (8. kép)

A Nemzeti Múzeum Etnographiai Osztályának 1872-es megalakulását követően több Amerikából származó tárgy is került Magyarországra. Azonban ezt megelőzően is bár több gyűjtő is eljutott a kontinensre is nagyon kevés az onnan származó emlékek száma, ráadásul ezek a korábbi gyűjtemények szétszóródtak.⁷⁶

És, hogy miért nem rendelkezünk nagyszámú amerikai régiségekkel? Abban az időben az ország *„nem rendelkezett önálló külkapcsolatokkal, nem voltak saját külképviseletei, és a kiegyezést követő évekig nem vehetett részt a különböző célokkal indított és jelentős tengerentúli gyűjteményeket létrehozó földközi expedíciókban.”* Másrészt nem volt meg a vagyonos kereskedőréteg sem, amely ezeket a gyűjteményeket kialakíthatta volna. *„Ilyen körülmények között csak esetlegesen, véletlenszerűen kerülhettek távoli kontinensekről származó tárgyak elsősorban az antikvitás iránt érdeklődők gyűjteményébe.”*⁷⁷

Fejérváry Gábor tulajdonába két amerikai emléktárgy, egy Észak-Amerikából származó pipa, és egy mexikói kódex volt már az 1830-as években.

Arra vonatkozóan, hogy a kódex mikor került hozzá, eltérő információk vannak. Fejérváry számadáskönyvében 1828-ban jelenik meg az első feljegyzés, miután Viczay Mihálytól megvásárolta 400 forintért.⁷⁸ Annyi bizonyos, hogy 1831-ben már az ő tulajdonát képezte.⁷⁹ A kódex ritkaságát mutatja, hogy egy ír gyűjtő, Edward King Kingsborough kölcsönkérte Fejérvárytól, és 1837-ben meg is jelentette az *Antiquities of Mexico* című könyvsorozatában hasonló kiadásban.⁸⁰ Ebből egy példányt elküldött Fejérvárynak hálája jeléül: *„Néhány mexicói alakocskán kívül különös ritkaságnak tekintendők a ritkán találtató mexicói codixek egyike, melytől lemásolva Kingsborough mexicói régiségről írt nagy munkájában is elhelyezte egykor Viczay birtokában volt másolat végett lord Kingsboroughnek átadott, ki e szíveségért diszmunkájából egy példánnyal tisztelte meg Fejérváryt.”*⁸¹

⁷⁶ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (241)

⁷⁷ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (242-243)

⁷⁸ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (243)

⁷⁹ Eduard Seler: Codex Fejérváry-Mayer (1)

⁸⁰ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (243)

⁸¹ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése (12)

Egy azték kódexről van szó, egyike azoknak a ritka pre hiszpaniai spanyol kéziratoknak, amelyek túléltek a XVI. századi spanyol hódítást. 23 lapból áll, amelyeknek mindkét oldala festett. Az elemek nagyon gondosan töltik ki a teret, a szép színek és a viseletek pontos ábrázolása még gazdagabbá teszi. Ez az úgynevezett kalendáriumkódex, amely a szent azték naptárat tematizálja, az egyes oldalakon *Egy-egy középkori mexikói isten szerepel a 260 napos rituális naptárral kombinálva.*⁸²

Fejérváry halála után a gyűjteménnyel együtt ezt a mexikói emléket is Pulszky Ferenc örökölte meg, aki az 1853-as londoni kiállításon bemutatta az angol közönségnek: *A Mexican hieroglyphic Code, on elk skin, covered with white paint, and belonging to the period anterior to the discovery of America. There are but sixteen such codes known; the present one is the only one in private possession. Published in Lord Kingsborough's great work.*⁸³

1855-ben Joseph Mayer liverpooli műgyűjtőnek adta el, aki a Liverpooli Nemzeti Múzeumnak adományozta.⁸⁴ Ma a világ egyik legértékesebb ilyen jellegű kódexének számít, amit nagy becsben tartanak.

⁸² Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (247)

⁸³ Catalogue of the collection of the monuments of art formed by the late Gabriel Fejervary, of Hungary (29)

⁸⁴ Gyarmati János: A gyűjtemény két magyar tárgya (247-248)

2. Pulszky Ferenc beszerzései (vásárlások, ajándékok)

Pulszky Ferenc a műgyűjtés iránti szenvedélyét nagybátyjától, Fejérváry Gábortól örökölte. Az Ő segítségével találkozhatott a kor híres tudósaival és művészeivel, akiktől az erre vonatkozó ismereteit megtanulta. Ennek köszönhetően már fiatal korában megszerezte saját, Fejérváry Gábor gyűjteményétől elkülönülő darabjait.

Az első darabokhoz az 1844-es olaszországi úton jutott hozzá. Az etruszk-korinthuszi kancsó, amely várostromot ábrázol, 50 forintért lett az övé. Viszont csak rövid ideig lehetett a birtokában, mert az 1868-as *Jegyzék* már nem tartalmazza. Ugyancsak itt vásárolta azt a vörös alakos vegyítőedényt, amely ma a Szépművészeti Múzeum kiállítási tárgyait gyarapítja.⁸⁵

Egy Hercules szobrot még 1847-ben Fejérvárytól vett meg. 1848-ban Böhm Dánieltől egy egyiptomi bronz macskára tett szert. *„Böhm Dániel felkeresett, s megkért, vegyem meg azon gyönyörű egyiptomi bronzmacskáját, melytől eddig megvásárolni nem akart, mert pénzre van rögtön szüksége.”*⁸⁶

Fejérváry unokaöccsére hagyta gyűjteményét, amelyet azonban nem volt egyszerre megszereznie, hiszen az emigrációban töltött ideje alatt vagyonelkobzásra és halálra ítélték Magyarországon.⁸⁷ Ezért bankárával egy egyezséget kötött. *„Raikes Currie mindig nagy szívességgel viseltetett irántunk, és mindig ráállt, hogy nagybátyámnak, Fejérváry Gábornak régiséggyűjteményét halála esetére megvegye, azt Pesten magának átadassa, s ugyanakkor nekem ugyanazon áron eladja, nehogy az Magyarországon elkobzottassék.”*⁸⁸

Az 1850-es években a vésett kövek iránt kezdett el érdeklődni, és nagy számban jutott hozzá ilyen típusú tárgyakhoz. Ahogy azt már korábban az eladásoknál említettem, Joseph Mayerhez kerültek az elefántcsontok, ám egyidejűleg harminc gemmát és kámeát vásárolt meg tőle.⁸⁹

1860 körül Firenzében Forezi műkereskedőnél két reneszánsz darabhoz is hozzá jutott, a témában egyébként is a vésett kövekhez hasonlóan is hatalmas szakértelemre tett szert. Ezek közül az egyik egy terrakotta dombormű, a másik pedig egy női alakot

⁸⁵ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (40)

⁸⁶ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (367)

⁸⁷ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (36)

⁸⁸ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (31)

⁸⁹ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (37)

ábrázoló szobortöredék.⁹⁰ Pulszky ezekről így nyilatkozik önéletrajzában: *ÁDe volt még itt egy harmadik, a kettőnél sokkal szebb terrakotta dombormű, a depozíció, egyik szegletén megcsónkítvaé meg is vettem, ámbár ára elég magas volt. Még nevezetesebbnek tartottam egy csúnya nőről alakot, a földön fekvőé melyet eredetileg a vallás alakja taposott, keresztet tartván kezében. é Már régen Magyarországon voltam, midőn végre sikerült azt is megszerezni.ö*⁹¹

Habár az 1868-as árverésen gyűjteményének nagy részén túladott, mégsem volt képes belenyugodni egyes darabok elvesztésébe. Mint az ismeretes, többet Ráth György szerzett meg, amelyek közül kettőt visszavásárolt. Továbbá a British Museum által megszerzettek közül is visszavásárolta a magyar vonatkozású darabokat.⁹²

Az emigráció alatt tett szert a korinthuszi vázafestészetből egy festett amphorára, illetve egy athéni lékythosra, amely sok más darabhoz hasonlóan a Szépművészeti Múzeumban található ma. Az aukciót követően is tett szert új darabokra, ezek közül azonban csak egy korinthuszi festett agyagváza az, amelyről biztosan tudunk.⁹³

Fontos megemlíteni azt is, hogy egyéb magánygyűjteményekből is szerzett tárgyakat. A Lambergi gyűjteményből athéni vörös alakos vegyítő edényt; a Vizay-vagy a Jankovich-i gyűjteményből pedig egyiptomi és etruszk bronz tárgyakat, asszír és perzsa pecsétköveket, valamint vésett köveket.⁹⁴

Fejérváry Gábor lévén Pulszky Ferenc már korán megtapasztalhatta a régészkedést is, hiszen 1832-ben Terenyén a hársashegyi legelőn ásatásokat végeztek. Később a Mátra vidékén, a sáros megyei Abason bronzkardokat, bronzrégiségeket és két nagy bronzkereket is találtak.⁹⁵

⁹⁰ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának körülményeié (37)

⁹¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (416)

⁹² Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának körülményeié (38)

⁹³ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának körülményeié (39)

⁹⁴ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának körülményeié (40)

⁹⁵ A Fejérváry gyűjtemény és korai s egyéb magyarországi tárgyai (445)

3. Az 1853-as londoni kiállítás

Fejérváry Gábor halála után gyűjteménye megérkezett Londonba. Itt Pulszky úgy döntött, hogy megismerteti azt az angol lakossággal is. *„Mert büszke voltam rá, s tudtam, hogy ez igen nevezetes helyet foglal el a magángyűjtemények között.”*⁹⁶ írja az *Életem és korom* című kötetében. A már korábban Fejérváry megrendelésére a gyűjteményről készített rajzokat egy neves angol lap több számában is megjelentette.⁹⁷ A katalógusát *„Catalogue of the collection of the monuments of art formed by the late Gabriel Fejervary, of Hungary”* Henszlmann Imre készítette el, hiszen már korábbról ismerte. 1846-ban ugyanis ő volt az, aki a *Divatlapban Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése* címmel publikálta.⁹⁸

Ezen elismények után történt meg a tárgyak kiállítása május 23. és július 9. között a Society of Antiquaries termeiben, meglehetősen nagy sikerrel.⁹⁹ Pulszky így emlékezik meg a megérkezett tárgyakról: *„A gyűjtemény több különböző részből állt, némely válogatott egyiptomi régiségekből báró Stürmer gyűjteményéből, egy kicsiny, jelentéktelen darabokból álló etruskai és nagy-görögországi díszedény-gyűjteményből, számos, kitűnő bronz szobrocskából és házi eszközökből, melyek közt némelyik görög eredetű. Itt volt egy szép példányokban gazdag vésett drágakő-gyűjtemény, három félelelnagyságú antik márványszobor, több régi mellszobor; egy elefántcsont dombormű-gyűjtemény, mely kezdve konzuldiptichonokkal s bizánci és karolingi vésményekkel, a dombormű történetét egész a XVI. századig igen jól, képviselte; végre olasz majolikák a XVI. és XVII. századból, köztük két gyönyörű tál a mantuai hercegek címerével és Perugino iskolájából való rajzokkal, az úgynevezett biancheggiato modorban. Volt még néhány középkori emlékek is, képek közül egy Francesco Francia, Madonna a trónuson szent Józseffel és szent Ferencsel, a művész aláírásával és évszámmal 1512.”*¹⁰⁰

Pulszky a kiállítás tárgyához kapcsolódva egy tizenkét alkalomból álló előadás sorozatot tartott, bemutatva ezzel az egyiptomi, mezopotámiai, indiai, kínai, görög és etruszk kultúrát.¹⁰¹

⁹⁶ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (134)

⁹⁷ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (134)

⁹⁸ Henszlmann Imre: *Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése*

⁹⁹ Szilágyi János György: *Pulszky Károly ifjúságának körülményei* (36)

¹⁰⁰ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (134-135)

¹⁰¹ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemet* (28)

4. Az 1855-ös liverpooli eladás és kiállítás

1855-ben Pulszky Ferenc az elefántcsont-gyűjteményének eladásáról döntött, amelyet Joseph Mayer liverpooli műgyűjtő vett meg. Ezt még ugyanebben az évben Mayer kiállította, és magát Pulszkyt kérte meg rá, hogy katalógusát elkészítse hozzá, aki ennek a kívánságnak eleget tett, és *Catalogue of the Fejérváry Ivories, in the Museum of Joseph Mayer* címmel adták ki a gyűjtemény leírását.¹⁰²

A bevezetésbe egy harminc oldalas tanulmány került az elefántcsont-fafaragás történetéről, amelyben az antik hagyományok középkor sorsát is részletesen taglalja. Ezt követi maga a katalógus-rész, amelyet földrajzi szempontból huszonkettő szekcióra osztott föl. Az első három az ókori Egyiptomot, az etruszk és a görög-római faragványokat foglalja magába. Ezeket követi a történeti és mitológiai táblákról, a bizánci diptichonokról és a képrombolás kora előtti keresztény elefántcsont faragványokról szóló rész. Majd a VIII. és XIV. század közötti nyugati illetve a IX. és XIV. század közötti bizánciak következnek. Ezután a IX. és XVIII. század között készült angol, francia, olasz, spanyol, német, németalföldi és középkori csoportok jönnek. Végezetül pedig a keleti, perzsa, indiai és kínai elefántcsontok taglalásával fejezi be az ismertetést.¹⁰³

Pulszky ugyanebben az évben elefántcsont-gyűjteményén kívül megvált még középkori darabjaitól, bronzeszközeitől valamint arany- és ezüstdarabjaitól is. Ugyanekkor adta el Mayernek az előbb említett Fejérváry-kódexet is.

Az 1857-ben Manchesterben, az angol magángyűjtők által rendezett kiállításon bronzaival, arany- és ezüst tárgyaival, gemmáival, indiai és japán tárgyakkal, kínai bronzok sorozatával vett részt. Érdekesség, hogy az egy évvel korábban Mayernek eladott elefántcsontok is szerepeltek a kiállított anyag között, amelynél azonban külön kiemelésre került a tulajdonosváltás.¹⁰⁴

¹⁰² Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának körülményeié (37)

¹⁰³ Marosi Ernő: Az óságbárát múzeumigazgató (52-53)

¹⁰⁴ Szilágyi János György: Ásmerem helyemetò (29)

5. Az 1868-as pesti kiállítás

Pulszky Ferenc 1868. január 17-től Pesten a Magyar Tudományos Akadémia egyik termében állította ki gyűjteményét. A kiállításához kapcsolódva csütörtökönként Henszlmann Imre tartott *A magyar tárgyak felett népszerű magyarázatot*.¹⁰⁵ Az akkor megjelent napilapok közül több felhívta olvasói figyelmét ennek megtekintésére: *A Buzgón ajánljuk a közönség figyelmébe a szorgalmas látogatást, úgy a jótékony cél, mint a gyűjtemény tárgyainak valódi érdekessége szempontjából*.¹⁰⁶ A nagy érdeklődésre való tekintettel meghosszabbították a látogatást egészen a jövő időszakáig.¹⁰⁷ A belépőjegy származó bevételt pedig az írói segélyegyletnek ajánlotta fel.¹⁰⁸

A tárgyak szekrényekben voltak elhelyezve. A katalógus külön megszámozza ezeket, és megjelöli azoknak helyét a termen belül is. Egyes szekrényeknél pedig külön fel van tüntetve, hogy mely korból származó és milyen típusú emlékek lettek kiállítva. A nagyobb szobrok és díszedények, amelyek nem fértek ezekben el, a földön vagy asztalokon kaptak helyet.¹⁰⁸

A tárlatról Henszlmann Imre írt több napilapban is ismertetést, így például Jókai Mór lapjában, *A Honban* is. Ebben kifejti, hogy Fejérváry 40 éve kezdett gyűjteni: *A Fejérváry oly muzeumot alapíthatott meg, mellyel a mi nemzeti muzeumunk valóban nem mérkezhetik és melyet mostani összességében minden ismeretes magángyűjtemények közt bronzokban és metszett kövekben a leggazdagabbnak nevezni egy percig sem tévővázhatunk*.¹⁰⁹ Halála után a gyűjtemény Londonba került, ahol 1853 tavaszán be is mutatták az angol közönségnek, és ehhez kapcsolódóan Pulszky *Anyolc* felolvasást tartott a *magyar történelemről*, mely felolvasásokban az egyes mondatok elevenen meg voltak magyarázva és erősítve a kiállított tárgyakkal való kapcsolatba hozásuk által.¹¹⁰ Ezekről az előadásairól neves angol lapok, a Daily News, az Advertiser és az Atlas is elismerően írt. Henszlmann kiemeli, hogy a pesti kiállítás katalógusa már nem egyezik meg a londoniével, mert az elefántcsontok, arany- és ezüsttárgyak, valamint a majolikák eltűntek, és helyettük bronzművek és metszett kövek jelentek meg nagy számban. Ezen darabokkal vált önállóvá Pulszkyi gyűjteménye. Azt azonban bírálta,

¹⁰⁵ A Hon. Politikai és közgazdasági napilap 1868. január 17.

¹⁰⁶ Vasárnapi Újság 1868. február 23. (92)

¹⁰⁷ Vasárnapi Újság 1868. január 26. (13)

¹⁰⁸ Pulszky Ferenc műgyűjteményének jegyzéke (1868)

hogy két évvel korábban az állam miért nem vette meg a Böhm-féle és a Pulszkyi gyűjteményt, mert ezek egyesítésével *Az legnagyobb és legkitűnőbb régiségtárt hozta volna létre.*¹⁰⁹ Amire szert tettek, arra is háromszoros áron. Pedig *Áépp ily bronzok, metszett kövek és pénzek képezik azon tárgyakat, melyen könnyebben föl lehet tüntetni az ó művészet kifejlődésének menetét, s melyeken legkönnyebben és legtöbb haszonnal meg lehet ismerkedni a minden korban oly roppant fontosságú ókori művészet történetével.*¹⁰⁹

Henszlmann Imre tehát elismerően nyilatkozott a gyűjteményről, amivel azt szerette volna elérni, hogy a magyar állam megvásárolja a nemzeti múzeum számára, és ezzel ne kerüljön ki az országból. Ennek érdekében egyfajta sajtókampány zajlott Henszlmann irányításával. A kiállításról egy német polgároknak készült politikai lap, a Pester Lloyd is megemlékezett, kiemelve az intaglio és niello gyűjteményt, amelyet az európai magángyűjtemények közül a leggazdagabbnak tart. Ezen kívül a Henszlmann által tartott előadásra is felhívja a figyelmet.¹¹⁰

A sajtóban folyó puhítás mellett a tudományos élet képviselői is latba vetették a tekintélyüket. Kubinyi Ágoston készített el egy indítványt, amelyben arra kéri a Magyar Tudományos Akadémiát és a Magyar Nemzeti Múzeumot, hogy becsültessék fel a gyűjteményt, és ha a múzeum nem képes a teljes összeg kifizetésére, akkor azt az állam pótolja ki. A becslést a kor legnagyobb szaktekintélyei, Henszlmann Imre, Rómer Flóris és Ipolyi Arnold végezték el.¹¹¹ Az akadémia márciusi ülésén Henszlmann javasolta a megvételt, azonban feltehetőleg pénzhiány miatt meghiúsult. Pulszky úgy döntött, hogy külföldi vevőknek adja el, mivel szerinte itthon senki sem lenne képes kifizetni érte a 240800 frankot. Ugyanakkor a magyar vonatkozású darabokat a múzeumnak szándékozott adományozni.¹¹²

Talán ezeknek az eseményeknek a következménye volt a májustól megrendezett párizsi aukció is.

¹⁰⁹ A Hon. Politikai és közgazdasági napilap 1868. január 19.

¹¹⁰ Pester Lloyd 1868. január 17.

¹¹¹ Vasárnapi Újság 1868. február 23. (92)

¹¹² Századok 2 1868 (340)

6. A párizsi aukció

Mint ahogy azt már korábban említettem, Pulszky Ferenc teljes gyűjteményét egy párizsi aukciós háznak adta el, akik árverésre bocsátották 1868-ban Párizsban. Most nézzük meg közelebbről is, milyen tárgyak kerültek ki tulajdonából. A saját maga által készített katalógusban a legértékesebbnek vagy legkedvesebbnek tartott mellé rövid kis jegyzetet is készített, hogy honnan származik, illetve mitől olyan különleges. Ahogy azt majd a későbbiekben látni lehet, az általa preferált korszak leginkább a görög és a római volt, de mivel a gyűjtemény nagy részét Fejérvárytól örökölte, megtalálhatóak a keleti kultúrák nagyszerű művei is.

A legtöbb darabja vésett kövekből vagy más néven gemmákból volt. Ezeknek is két típusát lehet elkülöníteni, amelyeket elszeretettel vásárolt meg. Az intagliók nagy része az antik görög- és római területekről származott. De föníciai és etruszk szkarabeuszok is gazdagították ezt a típust. *Átmenet csak három régebbi gemmát ismerünk, II. Amenophis idejéből a British Museumban.*¹¹³ - olvasható a műtárgyjegyzékben. A másik típus az úgynevezett kámea, amelynél szintén a görög és római alkotások szerepelnek legnagyobb számban. Császárokat is Septimius Severus, Augustus, Gellienus, Didius Julianus, Tiberius, Hadrianus -, isteneket is a legtöbb Herculesből van, istennőket, állatokat is népszerű oroszlán, disznó, medusa is ábrázolnak. Ugyanezen fajtából három egyiptomi istent ábrázoló; indiai, kínai is fellelhető. A keletiek közül a *Legértékesebb a sardonyxból készült kínai tengeri pók* és az indiai teknőc.¹¹⁴

A következőkben legnépesebb csoportot a római és görög kisebb méretű szobrocskák alkották. Ezekre is jellemző, hogy leginkább isteneket és istennőket, mitikus alakokat ábrázol. Több tucatnyi darabja volt Jupiter, Apollo, Venus, Hercules, Bacchus, Lar, Amor vagy Bacchus különböző alakjaiból. Ugyanezen területekről származó nagyobb isten-, császár- és állatszobrok is birtokában voltak. A legjelentősebbek közé tartozott az itáliai művészetből a Hérkles, amely valószínűleg Nagy Sándornak állított emléket; Septimius Severus császár Vénuszként, vagy Római császárnő Fortuna alakjában. A görögöktől főleg istenábrázolásokat lehetett megtalálni.

¹¹³ Pulszky Ferenc Műgyűjteményeinek jegyzéke (3)

¹¹⁴ Pulszky Ferenc Műgyűjteményeinek jegyzéke (5)

Az etruszk emlékek szobrok, gyertyatartók, fogantyúk, tükrök, lámpák, díszítmények és serlegek formájában lelhetők fel. Etruszk Herculesek sora, Táncoló alak gyertyatartóként megformálva, Juno a legrégebbi etruszk formában, Etruszk hős, valamint papnő, serleg domborműdíszítéssel csak, hogy néhány példát említsek. De a legjelentősebb talán még a Leányrablás lóháton, amely a legrégebbi érc szobor volt Pulszky tudomása szerint.

Tizenhárom darab díszedény is felsorolt a gyűjtemény darabjai között. Nyolc darab görög származású, amelyeken a történelmükből legkülönbözőbb jeleneteket ábrázoltak: kettő Bacchus diadalát jeleníti meg; Hercules elrabolja Apollo Triposát; Agamemnon és Menetaus jelenlétében Briseis Ajaxnak nyújtja a búcsúpoharat; Amphiaraus elindulása a thébai háborúba; Ceres kiküldi Triptolemost bűvös szekerén, hogy a népet szántás-vetésre tanítsa. A gyűjtemény legszebb tárgyának az Athéni díszedényt tartotta Pulszky: *„Elül egy Satyr kínálja a bort, hátul egy Sirén. Grimani velencei tengernagy hozta a görög díszedények ezen legszebbikét a XVI. században Moreából.”*¹¹⁵ Négy darab került ki a római kultúra köréből: egy votív díszedény; kettő Caracalla thermáiból; egy leányfő és Amort ábrázoló dombormű, amely egy díszedény töredéke. Továbbá egy egyiptomi aragonit díszedény is gazdagította ezt a csoportot.

Arcképek, mellszobrok sokasága is jelen volt. Ezek közül néhány: Jupiter Serapis alabástrom arca, Apollo mellszobra márványból, Seneca mellszobra. A *„Mellszobrocskák közt legérdekesebb a két kettős fej. Az egyik Dike (igazság) és Nemesis (megtorlás) zabolával szájában, a másik Ariadne és Silén.”*¹¹⁶ A domborművek különböző anyagból készültek: Hercules aranyozott ólom dombormű, márvány dombormű Görögországból, Bak érc dombormű, vert domborműves érclemez oroszánokkal, bikákkal és szarvasokkal díszítve.

A gyűjtemény különleges részét képezték a fogantyúk, amelyek - hasonlóan a többi antik műemlékhez - isten vagy állat alakúak.

Egyiptomból jelvények, bazaltfő, isteneket ábrázoló szobrok, valamint egy aragonit díszedény, Ramszesz király két darab porcelántáblácskája, Imauth egyiptomi istent ábrázoló szobor és egy érc macska származik. De papirusztekercs töredékekre is szert tett, amelyek a halotti rituálé menetét írják le. Kínából és Indiából szobrocskákra és ezüst, valamint drágakő díszítményekre tett szert: Narazinha Avatara arany és üveg

¹¹⁵ Pulszky Ferenc Műgyűjteményeinek jegyzéke (9)

¹¹⁶ Pulszky Ferenc Műgyűjteményeinek jegyzéke (15)

szobra, kínai edény, két játszó tigris fekete márványból és egy térdeplő elefánt. Asszír és babiloni hengerek is kerültek hozzá Nabukodonozor idejéből.

Függetlenül attól, hogy Pulszky az ókorhoz vonzódott inkább, a középkor- és korai újkorból is szép anyagra tett szert. A XVI. századból velencei kés és villák, a XVII. századból arab tinta- és pennatartó, több darab niello a XV. és XVII. századból: Nagy Károly Konstantinusz császár követeit fogadó ábrázolás, két Három királyok ábrázolás, de Machiavelli arcképét ábrázoló is jelen volt. Krisztust és prófétákat ábrázoló érc és arany domborművek, szobrok.

De nem Fejérváry Gáborról és Pulszky Ferencről lenne szó, ha ritkaságokat nem gyűjtöttek volna. Gyantából készült Szent Keresztély dísz, dombormű díszítményekkel kirakott csengettyű, több elefántcsontból készült dombormű. De ilyen ritkaságnak tekinthető a XVI. században készült ezüst szobrocska is, amely Szent Györgyöt jeleníti meg a sárkány megölésének pillanatában; valamint az 1595-ben készült litográfiai kőbe véssett Zsoltár is.

Szép számban vásárolt pecsétnyomókat is, amelyek esetében fontos kiemelni, hogy magyar eredetűek is ezt ugyanis az eddigi tárgyaknál nem tapasztalhattuk -: a XVI. századi Óbuda városáé, XVI. századi marosvásárhelyi apácáé, Anjou kori Budáé, 1689-ből Buda városáé, 1686-ból Sáros vármegyéé, valamint II. József korából a zempléni szabadkőműveseké. Sáros város és Árva várának lakatja is az övé volt.

Az eddig felsoroltakon kívül mozaikokból és lámpatartókból is volt néhány darabja a különböző korszakokból. Saját maga egy ezüst Mars szobrot tartotta legnagyobb: *A kicsinysége mellett is e gyűjteménynek egyik főkincse, a legszebb görög idom.*¹¹⁷

Érthetetlennek tűnik, hogy miért is döntött úgy Pulszky, hogy megváltja ettől a nagyszerű, és minden tekintetben sokrétű gyűjteménytől.

¹¹⁷ Pulszky Ferenc Műgyűjteményeinek jegyzéke (17)

7. Összegzés

Az alábbi táblázat a Fejérváry-Pulszky gyűjtemény felszámolásának folyamatát, valamint az árverések katalógusait mutatja be.

Helyszín	Idő	Katalógus címe	A katalógusban feltüntetett tárgyak jellege
London	1853	Imre Henszlmann Catalogue of the collection of the monuments of art formed by the late Gabriel Fejervary, of Hungary (London 1853)	• egyiptomi régiségek • etruszk és görög díszedények, bronzszobrok • vésett kövek • elefántcsontok • mellszobrok • majolikák
Liverpool	1856	Catalogue of the Fejérváry Ivories, in the Museum of Joseph Mayer (Liverpool, 1856)	elefántcsont tárgyak Pulszky esszéje
Pest	1868	Pulszky Ferenc műgyűjteményeinek jegyzéke (Pest, 1868)	• bronzszobrok és egyéb bronztárgyak • vésett kövek • középkori, reneszánsz művek • keleti tárgyak
Párizs	1868. május 18-23	Catalogue des antiquités grecques, romaines, du Moyen Age et de la Renaissance composant la collection de MM. de Fejervary-de Pulszky (Párizs, 1868)	A Pulszky Ferenc által megírt <i>Jegyzék</i> francia nyelvű kiadása görög és római régiségek középkori és reneszánsz tárgyak

Pulszky Ferenc gyűjteménye már élete során is nagy változásokon ment keresztül. Több tárgy magángyűjteményekhez is került, de nagy részét maga adományozta el múzeumoknak, sokat meg is vásároltak tőle vagy árveréseken értékesített. Azonban nagyon nehéz lenne mindegyik útját pontosan nyomon követni, ezért csak pár lényegesebbet szeretnék kiemelni.

Az 1850-es évektől kezdődően sorra kezdett megválni darabjaitól, amelyet azzal indokolt, hogy családja gyarapodott és szükségük volt a pénzre a gyerekek eltartásához, iskoláztatásához.¹¹⁸ Másrészt emigrációba kényszerült, így nem juthatott hozzá a magyarországi birtokaiból származó bevételekhez sem. 1853-ban döntött majolikagyűjteményének továbbadásáról egy francia műkereskedőnek, amelyben jó barátja, Henszlmann Imre is segítette. *„É ha csak két dolog közbe nem jő. Az egyik Roth úrral szólván a kiállításról és a majolikáidról. Ő azt mondta, hogy vedd tud és tegnap estve veszem levelét miben tudósít, hogy De Monville gróf holnap után átmegy Londonba azokat megnézni, és hogy 10£ -tot darabjért nem sokallé ő.”*¹¹⁹ 1855-ben mexikói régiségei, Magyarországon talált tárgyait és elefántcsont-sorozatát Joseph Mayer liverpooli műgyűjtő vásárolta meg, ahonnan később a liverpooli múzeumba leltek végleges helyre. Ugyancsak a múzeumba kerültek a Mátra vidékén talált bronzrégiségek és bronzkerekek is.¹²⁰ Az 1856-os árverést követően arany ékszerei, ezüst csészéje a British Museumba jutottak.¹²¹

1866-ban az emigrációból való hazatérése után megvált vázáitól, elefántcsontból készült fényképeitől és könyvgyűjteményétől.¹²² *„Midőn száműzésből visszakérültem, szerény lakást fogadtam, a hol nagy könyvtáram semmiképen el nem fért.”*¹²³ Több, mint ezerkettőszáz kötetet a újkori történelemről szólót, archeológiai témájúakat, Angliában és Amerikában Magyarországról megjelent műveket, nyomtatványokat, XV. századi kéziratot a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozott.¹²⁴

1867-ben érdekes lépésre szánta rá magát, ugyanis teljes gyűjteményét ánegvételre ajánlotta fel a British Museumnak, akik azonban visszautasították ajánlatát.¹²⁵ Ezek után következett a Magyar Tudományos Akadémián tartott kiállítás

¹¹⁸ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (28)

¹¹⁹ Henszlmann Imre levele Pulszky Ferencnek (1853. július 31.) FOND VIII/415 OSZK Kézirattár

¹²⁰ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (136)

¹²¹ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (28)

¹²² Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (30)

¹²³ Pulszky Ferenc: Uti-vázlatok (213)

¹²⁴ Pulszky Ferenc: Uti-vázlatok (214)

¹²⁵ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (29)

1868 elején. Nem sokkal ezután, 1868. május 18. és 23. között gyűjteményének 936 tételét - 272 görög, etruszk és római bronzszobrot; 64 egyéb antik bronztárgyat; 17 márványszobrot; 33 ókori keleti darabot; vésett köveket; 48 középkori és reneszánsz művet; 28 kínai, indiai, japán és jávai tárgyat árverésre bocsátott a párizsi Hotel Drouot termeiben. Arra vonatkozóan, hogy miért szánta rá magát, csak találgatások vannak. A katalógus elrészava az okot a *Ávagyonelkobzás következtében leromlott birtokának helyzetében*¹²⁶ jelöli meg. Más álláspontok szerint viszont, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, nem lehetett saját gyűjteménye. De ezek közül egyik sem lehet mérvadó, hiszen szécsényi birtokának továbbra is biztos jövedelme volt, habár Állandóan adósságokkal és pénzzavarral küzdött.¹²⁶ A British Museum 30 bronztárgyat, gemmákat, bronz edénydíszeket vásárolt meg. A második legnagyobb vásárló E. Meester de Ravenstein báró bronzokra tett szert, C. Schmidt í Chisky pedig gemmákra.¹²⁷

1868 után teljes mértékben átformálta gyűjteményét. 1879-ben Ráth Györggyel egy adásvételi szerződést kötött, amelynek értelmében az ő tulajdonába kerültek olyan darabok, amelyeket nem akart, vagy nem tudott Pulszky az árverés során eladni.¹²⁸ Így a Ráth gyűjteményben volt megtalálható többek között egy gólyamadárral díszített bronz fogantyú, görög-római bronztárgyak, gemmák, agyagedények¹²⁹. Számos gemma esetén nyomon követhető, hogy 1873-ban még Pulszky tulajdonában voltak, viszont az 1884-es budapesti ötvösmű kiállításon már Ráth állította ki. Ilyen többek között Erost lóháton, Augustust, Ptolemaioszt, Dionüszoszt vagy Páriszt ábrázoló.¹³⁰ Ráthnak nagy szerepe volt abban is, hogy a darabok szétszóródását megakadályozva magyar múzeumokba is juttatott belőlük. Sokáig az Iparművészeti Múzeum őrizte őket, lévén, hogy Ráth György volt az igazgató. A fennmaradt hagyaték alapján nevesíteni is tudjuk ezen tárgyakat: selyembárony, mázas falburkolat téglák, majolikalap, késmarkolat, bélyegzők, bronztükrök, ólom istenszobor, fajansz tányér. Ezek, valamint körülbelül 60 antik darab az Imhotep szoborral együtt a Szépművészeti Múzeum Egyiptomi és Antik

¹²⁶ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemet* (30), Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (38)

¹²⁷ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemet* (33)

¹²⁸ Horváth Hilda: Pulszky Ferenc és az iparművészeti mozgalmak (72)

¹²⁹ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (38)

¹³⁰ Horváth Hilda: Pulszky Ferenc és az iparművészeti mozgalmak (72)

Osztályán lelték meg végleges helyüket az 1948 - 1958 között végrehajtott központosítások során.¹³¹

A gyűjtemény legtöbb darabja nagyon hosszú utazás során a világ különböző pontjain lévő magángyűjteményekbe vándoroltak, ahonnan évekkel később Európa és Amerika múzeumaiba kerültek. Így került 1904-ben a British Museumba egy archaikus bronz lovasszobor, ami először a Forman-gyűjteményt gazdagította. Ennek a plasztikának az érdekessége, hogy Pulszky egy nővel és hat oroszlánal körülvéve találták. Ezeket 1901-ben a bostoni Museum of Fine Arts vásárolta meg.¹³²

„A Pulszky í gyűjtemény bronzszobrai között a legelső helyet kétségtelenül az a pompás Poseidon illeti meg, mely emlékeink sorában Lysippos stílusának egyik leghitelesebb és legnagyobb méretű képviselője.”¹³³ Ez előbb a Forman-gyűjteményből James Loeb müncheni villájába került. Végül a többi más darabbal együtt a müncheni Antikensammlungba.¹³⁴

Az elefántcsontok mellett a liverpooli Városi Múzeum is a magyarországi leírás helyi bronzeszközök egy csoportját, amelyet angliai tartózkodása alatt maga Pulszky adott elő.¹³⁵ A már korábban említett de Ravenstein bárónál található Hercules-szobrocska 1874-ben a brüsszeli Musées Royaux d'Art et d'Histoire-ba jutott; egy bronz Jupiter és egy valószínűleg hamis edényfűl 1902-ben a párizsi Petit Palais-ba; a Schmidt-Ciisky által az árverésen vett gemmák 1886-ban a krakkói Iparművészeti Múzeumba.¹³⁶

1891-ben a Ráth Györgyhez került tárgyak kerültek árverésre Londonban, amely azonban nem volt sikeres. A kiállítás alatt szánt darabok közül Ráth visszaváltotta az archaikus bronzok, tükrök, vázák, lámpások nagy részét. Ezeket 1894-ben az Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta, ahonnan halála után átkerültek a Szépművészeti Múzeumba.¹³⁷

¹³¹ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (40), Horváth Hilda: Pulszky Ferenc és az iparművészeti mozgalmak (73)

¹³² Hekler Antal: Adatok a Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény sorsához (460-462)

¹³³ Archeológiai Értesítő, 1913 (462)

¹³⁴ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (33)

¹³⁵ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (39)

¹³⁶ Szilágyi János György: Ásmerem helyemet (33), Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete (39-40)

¹³⁷ Horváth Hilda: Pulszky Ferenc és az iparművészeti mozgalmak (73)

De értékes tárgyak sora látható ma a Louvre-ban, a Kunsthistorisches Museumban, a koppenhágai Glyptotékában, Cambridgeben, Bostonban, vagy egyéb magángyűjteményekben.¹³⁸ Nem egy darabról tudni lehet, hogy még ma is úton van.

¹³⁸ Szilágyi János György: *Ásmerem helyemetò* (33)

VI. Mellékletek

A képek megnevezése:

1. kép: Fejérváry Gábor¹³⁹

2. kép: Pulszky Ferenc fiatal korában¹⁴⁰

3. kép: Pulszky Ferenc¹⁴¹

4. kép: Pulszky család sírja a Kerepesi temetőben¹⁴²

¹³⁹<http://www.liveinternet.ru/users/2890587/post93346763/> (2012.11.17.)

¹⁴⁰http://bfl.archivportal.hu/id-881-merenyi_hajnalka_pulszky_szalon.html (2012.11.17.)

¹⁴¹http://bfl.archivportal.hu/id-881-merenyi_hajnalka_pulszky_szalon.html (2012.11.17.)

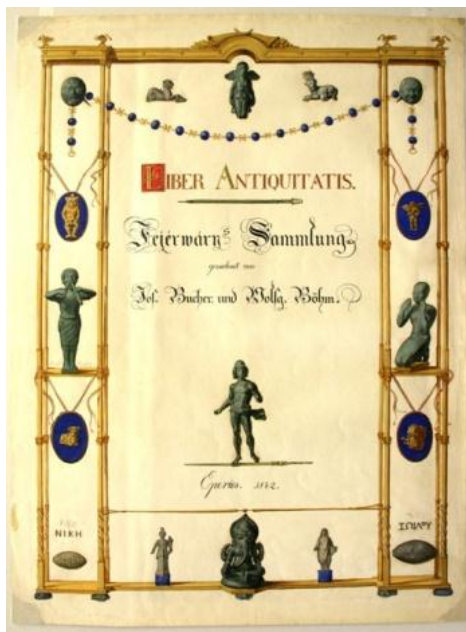
¹⁴²<http://www.agt.bme.hu/varga/foto/kerepesi/pulszky-f.html> (2012.11.17.)

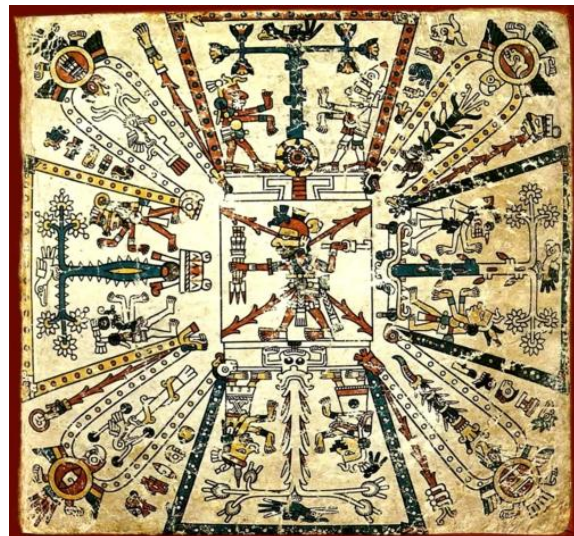
5. kép: Grimani kanca¹⁴³

6. kép: Imhotep szobor¹⁴⁴

7. kép: Liber Antiquitatis címlapja¹⁴⁶

8. kép: Fejervary-Mayer kódex címlapja¹⁴⁵

¹⁴³ http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAnt.html (2012.11.18.)

¹⁴⁴ http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAnt.html (2012.11.18.)

¹⁴⁵ <http://tollaskigyo.blogspot.hu/2008/10/fejrvry-mayer-kdex.html> (2013.01.05.)

¹⁴⁶ http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAntHigh/LAcimlap.jpg (2012.11.18.)

VII. Felhasznált szakirodalom

ACZÉL Eszter: Pulszky Ferenc hagyatéka in Szalon

A Fejérváry-gyűjtemény kőkori s egyéb magyarországi tárgyai in Archeológiai Értesítő, Új folyamò, 34. szám (1914)

A Hon. Politikai és közgazdasági napilap

1868. január 17.

1868. január 19.

1868. március 1.

1868. április 16.

Antiquitas Hungarica. Tanulmányok a Fejérváry-Pulszky gyűjtemény és a Liber antiquitatis történetéről, szerk. Szentesi Edit, Budapest, 2006

Archeologische Zeitung (1854)

FERENCZY József: Pulszky Ferenc életrajza, Budapest, 1886

Heckler Antal: *Adatok a Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény sorsához* in Archeológiai Értesítő, Új folyamò, 33. szám (1913)

Henszlmann Imre: *Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése* in Magyarföld és népei (1846)

Kubinyi Feren: *Magyarországban talált kők- és bronzkori régiségek* in Archeológiai Értesítő, Új folyamò, 34. szám (1914)

Pester Lloyd (1868. január 17.)

PULSZKY Ferenc: Életem és korom I.-II., Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1956

PULSZKY Ferenc: Uti-vázlatok, Budapest, 1888

Pulszky Ferenc emlékére, szerk. Marosi Ernő, Budapest, 1984

Pulszky Károly in memoriam, szerk. Mravik László, Darkó Jenő, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1988

Századok 2 (1868)

SELER, Eduard: Codex Fejérváry-Mayer. Eine altmexikanische Bilderhandschrift, Berlin, 1901

SZENTESI Edit: Egy másik gyűjtemény in Jankovich Miklós gyűjteményei, kiállítási katalógus, szerk. Mikó Árpád, Budapest, 2002, 32-44

Vasárnapi Újság

1868. január 26.

1868. február 23.

Internetes hivatkozások:

http://www2.szepmuveszeti.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya/evszak.php?id=703
(2012.11.17.)

http://www.mult-kor.hu/20100914_a_fejervarypulszky_gyujtemenybol_ad_izelitet_a_szepmuveszeti_muzeum (2012.11.17.)

<http://epa.oszk.hu/00000/00030/00273/datum07564/cim207565.htm> (2012.11.17)

<http://193.224.177.80/index.php?page=repertoriumok&bla2=28> (2012.11.18.)

<http://krono.inaplo.hu/index.php/inter/weblibrary/338-a-fejervary-mayer-kodex-utja>
(2012.11.18.)

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár:

FOND VIII/415: Henszlmann Imre levelei Pulszkyhoz

1554: Fejérváry Gábor végrendeletének másolata (1851. november 3.)

A képekhez tartozó internetes hivatkozások:

http://bfl.archivportal.hu/id-881-merenyi_hajnalka_pulszky_szalon.html (2012.11.17.)

http://www2.szepmuveszeti.hu/antik_gyujtemeny/fejervary_pulszky.php (2012.11.17.)

<http://www.liveinternet.ru/users/2890587/post93346763/> (2012.11.17.)

<http://www.agt.bme.hu/varga/foto/kerepesi/pulszky-f.html> (2012.11.17.)

http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAntHigh/LAcimlap.jpg
(2012.11.18)

http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAntHigh/LA11.jpg (2012.11.18.)

http://www.colbud.hu/mult_ant/Getty-Materials/LibAntHigh/LA18.jpg (2012.11.18.)

<http://tollaskigyo.blogspot.hu/2008/10/fejrvry-mayer-kdex.html> (2013.01.05.)